

Михаил Сеньків

АГРАРНАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА ОТНОСИТЕЛЬНО
ЗАПАДНОУКРАИНСКОГО СЕЛА (1939–1941 ГГ.)

В статье отражена политика советской власти относительно западноукраинского крестьянства в довоенный период. Показано, что в политическом отношении с помощью коллективизации крестьянских хозяйств советская власть пыталась придушить национально-освободительное движение, а в экономическом – создать крепкий механизм контроля за производством и распределением сельскохозяйственной продукции, заложить подпочву тоталитарной системе. Проанализированы пути, методы и средства коллективизации.

Ключевые слова: западноукраинское село, крестьянство, национально-освободительная борьба, советский режим, сопротивление.

Mykhailo Senkiv

AGRARIAN POLICY OF THE SOVIET STATE CONCERNING
THE WESTUKRAINIAN VILLAGE (1939–1940)

In the article it has been shown the policy of the Soviet power in its relation to the westukrainian peasantry in a pre-war period. It has been also shown that in a political relation the Soviet power tried to put down the national liberation movement with the help of the collectivization of peasants' farmsteads, and in economic – the Soviet power created a strong manufacturing control mechanism and the distribution of agricultural products helped to form the totalitarian system.

Key words: westukrainian village, peasantry, national liberation struggle, soviet regime, resistance.

УДК 94 (477.6) "1944"

Олександр Семенів

**ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП ЛЬВІВСЬКО-САНДОМИРСЬКОЇ НАСТУПАЛЬНОЇ
ОПЕРАЦІЇ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(ЧЕРВЕНЬ-ЛИПЕНЬ 1944 Р.)**

У статті розглянуті питання підготовки Червоною армією Львівсько-Сандомирської наступальної операції та особливості зосередження озброєнь та матеріальних засобів радянських військ на території Тернопільської області.

Ключові слова: Друга світова війна, наступальна дії, концентрація військ, Львівсько-Сандомирська наступальна операція, Тернопільська область.

Актуальність теми обумовлена потребою всебічного та неупередженого дослідження історії Тернопільщини у період Другої світової війни, що сприятиме ширшому пізнанню маловідомих сторінок історії рідного краю у 1941–1944 рр.

Сучасна історична наука прагне критично переосмислити досвід бойових дій Другої світової війни. Науковці прикладають зусилля для вивчення не лише позитивних та успішних військових операцій, але й негативних сторін Другої світової війни, встановлення історичної правди, проводять аналіз та узагальнюють досвід військових дій обох воюючих сторін. До маловивчених сторінок історії України відноситься питання звільнення Західної України від німецької окупації в 1944 році, зокрема Тернопільської області.

Упродовж останнього часу опубліковано низку праць вітчизняних істориків, що висвітлюють трагічні сторінки Другої світової війни в Україні. Зокрема, праці українських істориків І. Муковського та О. Лисенка [4], М. Ковалю [5]. Питання взаємовідносин військовослужбовців Червоної армії та цивільного населення України в період Другої світової війни розкрито у роботах В. Гриневича [6]. Дослідження В. Грицюка [7] присвячене стратегічним та фронтовим операціям Червоної армії, автор проводить аналіз перебігу цих операцій при визволенні України, дає оцінку радянського військового мистецтва. Зокрема, у п'ятому розділі висвітлено хід Дніпровсько-Карпатської стратегічної наступальної операції. Значний масив інформації, що стосується загиблих при визволенні Тернопільщини, міститься у фундаментальному виданні "Безсмертя: Книга пам'яті України" [8]. Таким чином, події Другої світової війни на Тернопільщині знайшли певне відображення в історіографії, хоча вони ще не були об'єктом цілісного комплексного дослідження.

Зарубіжні історики, через неможливість отримати доступ до радянських військових та партійних архівів, аналіз ходу визволення Західної України, і, зокрема, Тернопільщини у 1944 р. провели однобоко, спираючись на дані винятково німецьких архівів. Існують комплексні дослідження Другої світової війни, виконані окремими науковцями, що мають значний та добре деталізований документальний матеріал, зокрема дослідження Л. Гарта [9], Д. Фуллера [10], К.Тіппельскірха [11], А.Бухнера [13]. Головною метою цих досліджень стало намагання виявити причини невдач вермахту в ході військових дій на Правобережній Україні і на Тернопільщині зокрема.

Слід зазначити, що в історичній літературі до сьогодні не здійснено комплексної оцінки Львівсько-Сандомирської наступальної операції Червоної армії. Відсутні праці, що висвітлюють та узагальнюють досвід проведення наступальних дій на Тернопільщині у 1944 р. в контексті взаємодії різних родів військ, у складних погодних та географічних умовах. Особливо маловивчене питання проведення воєнних дій на території Тернопільської області силами радянських 60-ї та 38-ї загальновійськових армій 1-го Українського фронту (УФ).

Виходячи зі вказаного, метою дослідження є аналіз проведення підготовки наступальних дій Червоної армії на Тернопільщині у червні-липні 1944 року. Відповідно до мети автор визначає завдання дослідження: визначити характерні особливості проведення підготовчих дій Червоної армії перед липневим наступом; встановити місця концентрації військових сил, озброєння та техніки у цей період; охарактеризувати організацію дій тилових служб та передислокації військ на території Тернопільської області.

Для вивчення подій Львівсько-Сандомирської наступальної операції на Тернопільщині важливим є вивчення значного пласту військово-історичних документів. До них входять документи 1-го Українського фронту, 60-ї загальновійськової, 1-ї гвардійської армії, 1-ї, 3-ї, 4-ї танкових армій, 2-ї повітряної армії, документи окремих стрілецьких та танкових корпусів, дивізій, бригад, полків, батальйонів, матеріали оперативних управлінь, журнали бойових дій, оперативні накази і розпорядження, виписки, зведення про бойові втрати, накази на виключення зі списків, донесення політвідділів, підсумкові аналізи військових операцій тощо. Увесь цей масив матеріалів зберігається в Центральному архіві Міністерства оборони Російської федерації і очікує на ретельне опрацювання.

У зв'язку з успішними діями радянських військ влітку 1944 року в Білорусії (операція "Багратіон") північніше р. Прип'ять і перекиданням значної кількості німецьких військ зі складу групи армій "Північна Україна" в смугу дії Білоруських фронтів, склалась сприятлива ситуація для розгортання загального літнього наступу Червоної армії 1944 року у Західній Україні.

Задумом липневої наступальної операції, що пізніше отримала назву "Львівсько-Сандомирська наступальна операція", передбачалось здійснити розгром німецької групи армій "Північна Україна". Ставкою Верховного головнокомандування Радянського Союзу вирішено провести цю операцію силами військ 1-го Українського фронту у взаємодії з силами 1-го Білоруського фронту на Люблінському напрямку.

Війська 1-го УФ в результаті наступу мали нанести удари на Рава-руському та Львівському напрямках, оволодіти містами Володимир Волинський, Львів, Рава-Руська, вийти на рубіж Грубешів, Яворів, Галич. Після вирішення цього завдання передбачалось продовжит наступ до річок Вісла, Сян, передгір Карпат [7, с. 129].

Командувач військами 1-го УФ маршал І. Конєв у червні 1944 р. прийняв таке рішення на наступальну операцію. Головний удар силами 60, 38-ї армій, 3-ї гвардійської і 4-ї танкової армії і кінно-механізованої групи № 2 під командуванням генерал-лейтенанти С. Соколова нанести в центрі фронту з району Тернополя в загальному напрямку на Львів. Це угруповання мало розгромити супротивника, глибокими охоплюючими ударами з півночі та півдня оволодіти Львовом і вийти на п'ятий день операції на рубіж Немирів, Яворів, Розділ [7, с. 130].

Основна частина сил 1-го УФ перед липневим наступом була розміщена на території Тернопільської області. Розмежувальна лінія між 13 і 60-ю загальновійськовими арміями проходила Тернопільщиною з заходу на схід по лінії м. Підкамінь – с. Лосятин – с. Старий Тараж – с. Горинка. Північніше цієї лінії на території Кременецького району були розміщені сили кінно-механізованої групи № 2 під командуванням генерал-лейтенанти С. Соколова. У цю групу входив 6-й кавалерійський корпус (був розміщений в районі с. Старий Тараж, м. Почаїв, с. Богданівка) і 31-й танковий корпус (м.Кременець). Крім цих сил, в районі Старий Почаїв-Лідихів був розміщений 25-й танковий корпус 13-ї армії (111, 162, 175-а танкові бригади, 20-а мотострілецька бригада) [18, арк. 33].

Південніше від лінії перебувала 60-а загальновійськова армія генерал-лейтенанта П. Курочкина. Смуга її дії на початку липня 1944 року була значного скорочена в результаті перегруповання військ. Для створення ударних груп на Львівському напрямку радянському

командування було необхідно перемістити до 50 % усіх стрілецьких дивізій, танкових корпусів і артилерійських частин і до 100 % механізованих корпусів і артилерійських дивізій прориву [16, с. 396].

Перегрупування мало здійснюватися на значні відстані (100–200 км). Суть перегрупування полягав в наступному. В район Тернополя переводилася 38-а загальновійськова армія генерал-полковника К. Москаленко, 3-я та 4-а радянські танкові армії. В результаті такої передислокації, смуга дії 1-ї гвардійської армії розширювалась з 55 до 118 кілометрів.

Стрілецькі з'єднання та артилерія 1-го УФ упродовж червня 1944 року здійснювали перегрупування ґрунтовими дорогами, моторизовані війська і тили перевозились автомобільним транспортом, танкові війська – залізницею. Усі переміщення здійснювались в основному у нічний час. За 6–7 годин руху у нічний час колони на автомобільній тязі проходили відстань 60–80 км, а на тракторній тязі – 20–25 км. Основні перегрупування військ завершилося за 5 діб до початку липневої наступальної операції [16, с. 396].

Особливе значення для успіху операції мало досягнення дотримання таємності для досягнення фактору несподіванки. Командування 1-го УФ, загальновійськових та танкових армій, їх штаби приділяли значну увагу конспірації усіх заходів підготовки наступу. Одним з таких заходів було оперативне маскування для дезорієнтації німецького командування. Зокрема, в смузі дії 1-ї гвардійської армії, що діяла на Станіславському напрямку, імітувалося зосередження танкової армії і одного танкового корпусу, в смузі 18-ї армії – зосередження ще однієї танкової армії [16, с. 397].

Інженерне забезпечення дій 60-ї армії на час наступу забезпечували 59-а інженерна саперна бригада, 918 і 920-й окремі саперні батальйони. До складу військ спеціального призначення входили 1-ий окремі протитанково-вогнеметний батальйон і 4-й окремі батальйон хімічного захисту [17, л. 4].

Перед 60-ю армією ставилось таке завдання: прорвати німецьку оборону в районі Гнидава – Бзовиця, на перший день наступу вийти на рубіж м. Підгірці – Сасів – Золочів, на другий день – с. Ожидів, с. Гологори, на третій день – взяти м. Львів.

На звільнений лівий фланг 60-ї армії, упродовж 26.06.1944 – 10.07.1944 рр. передислокувалася 38-а загальновійськова армія, яка перед початком наступу зайняла рубіж Бзовиця – Городище – Купчинці – Ішків. Весь марш з території Станіславської області на Тернопільщину армія виконала пішим ходом. Для форсування р. Дністер використано переправу в селах Городниця та Устечко. Автомобільним транспортом армії було здійснено 3,5 тис. рейсів, перевезено 6991 т вантажу. Автомобільні маршрути пролягали лінією Заліщики – Чортків – Копичинці – Яблунів – Хоростків – Скалат – Курники. У денний час війська розміщувались в населених пунктах. Для маршу розроблялися відповідні плани-графіки руху, графік переправ, система контролю маршу [17, л. 4].

Бронетанкові засоби 1-го УФ на початку липня 1944 року зосереджувались на території Тернопільської області, у таких районах. Частини 3-ї гвардійської танкової армії: 9-й гвардійський механізований корпус (гв.мк) – с. Старі Залізці, 6-й гв.мк – с. Лопушани, 7 гв.мк – північно-східніше с. Олеїв. Частини 4-ї танкової армії: 10-й танковий корпус – с. Нетерпинці, 6-й механізований корпус – с. Нестерівці. Окремий 31-й танковий корпус розмістився коло с. Олексинець Старий [18, л. 35].

Важливим завданням при проведенні значного та масштабного перегрупування сил стало зенітне прикриття силами протиповітряної оборони. До прикриття входило забезпечення залізничних станцій, на яких вивантажувались війська, техніка та основні матеріальні засоби. В період перегрупування зенітна артилерія забезпечувала усі пересування військ, а також захист від повітряної розвідки. Особлива увага сил протиповітряної оборони скеровувались на захист залізничних станцій Тернопіль, Чортків, Копичинці, Заліщики, Збараж, Підволочись, В.Борки [16, с. 395].

Наявна на території Тернопільської області мережа залізничного сполучення забезпечувала усі потреби радянських військ. Пропускна здатність залізниць доходила до наступних показників: двоколіїні ділянки – до 30 пар ешелонів, одноколіїні ділянки – до 12–18 пар ешелонів щодоби. У тилловому районі кожної армії знаходилась закріплена за нею залізнична дільниця. Станції постачання армій перебували у 35–75 кілометрах від лінії фронту, розвантажувальні станції армій – у 12–30 кілометрах від переднього краю, що значно скорочувало підвіз вантажів польовими дорогами. Тиллові служби танкових армії, зазвичай, базувались спільно із загальновійськовими. 3-я гвардійська танкова армія перебувала на залізничній ділянці спільно з 60-ю загальновійськовою армією. Для польової армійської бази 4-ї танкової армії виділялась залізнична станція "Трембовля" (м.Теребовля) на залізничній ділянці Тернопіль-Копичинці (35 кілометрів від лінії фронту) [16, с. 400].

При підготовці наступальної операції, упродовж 1 травня – 10 червня 1944 р., інженерними силами 1-го УФ побудовано, відремонтовано та відновлено 3,3 тис. км доріг, побудовано і капітально відремонтовано 360 мостів. Найбільші мости під вантажі 30 і 60 т побудовано взамін

знищених на річках Дністер, Збруч і Серет, що протікають безпосередньо або на межі Тернопільської області. На майбутніх ділянках прориву створено щільність інженерних сил у 6–9 саперних рот на 1 км фронту [16, с. 395].

До початку в арміях 1-го УФ створено відповідні запаси озброєння та боєприпасів, підготовлено 2,3–3 боєкомплекти для стрілецького озброєння; 3,1–5,1 боєкомплектів для артилерії та мінометів. Якщо врахувати, що один боєкомплект боєприпасів для танкової армії становить 1,5 тис. т, для загальновійськової 3,3 тис. т, то на території Тернопільської області складовано у середньому 15 тис. т боєприпасів. Для наступу було підготовлено 10.6 заправок дизельного пального і 6.1 заправки автобензину (вага однієї заправки 350 т для загальновійськової армії та 550 т для танкової армії) [16, с. 401].

Окрім 60, 38-ї, загальновійськових, 1-ї гвардійської армій на території Тернопільської області розгорталися фронтові резерви. Згідно директиви № 294492 від 23.06.1944 р., у резерв фронту переводилися 47-й стрілецький корпус та 5-а гвардійська армія (5 гв. а.) генерал-лейтенанта О. Жадова [19, л. 34]. 5-а гв. а. переводилася на територію Тернопільщини зі складу 2-го УФ 12 липня 1944 р. Ця армія упродовж двох останніх років війни була під особливою увагою та опікою командувача 1-го УФ Конєва. Вона не повинна була вступати в бойові дії при прориві німецької оборони, а перейти в наступ значно пізніше, при розвитку успіху прориву.

При передислокуванні 5-ї гв. а. використано значну кількість залізничного рухомого складу. Всього для перевезення військ використано 123 залізничні ешелони: 32-й гвардійський стрілецький корпус (гв.ск) – 30 одиниць (од.), 33 гв.ск – 27 од., 34 гв.ск – 25 од., артилерія армії – 8 од., інженерні війська – 2 ешелони. Для вивантаження особового складу і матеріальної частини армії були використані залізничні станції Тернопільської (Острів, Трємбовля, Гусятин) і Кам'янець-Подільської області (Волочиськ, Війтівці, Проскурів, Городок) [19, л. 35].

Згідно з планом Львівської наступальної операції, 4-а танкова армія отримала завдання зосередитися у районі Тернополя для підготовки наступу. До складу армії входили 10-ий танковий корпус та 6-й гвардійський механізований корпус. При передислокації танкова армія здійснила переміщення упродовж 25 червня – 5 липня 1944 р. Для переміщення використано 18 залізничних ешелонів. Розвантаження бойової техніки відбувалося на залізничній станції Великі Бірки. 20-а мотострілецька бригада здійснила піший перехід довжиною 198 км за маршрутом м. Городенка – м. Копичинці – м. Теребовля – м. Тернопіль – с. Дубівці [24, л. 3].

Розміщення 4-ї танкової армії перед наступом (08.07.1944 р.) було наступним: 10-ий танковий корпус: 61-а гвардійська танкова бригада – ліс, західніше с.Стегниківці, 62-а гвардійська танкова бригада – ліс на південно-захід с. Дубівців, 63-я гвардійська танкова бригада – ліс, західніше висоти 427, 29-а мотострілецька бригада – ліс південніше с.Дубівці; 6-й гвардійський механізований корпус: 16 гвардійська механізована бригада – с. Гаї Малі -с. Шляхтинці, 17-а механізована бригада – урочище "Гончариха", 49-а механізована бригада – ліс, південніше с. Чернихів [20, л. 22].

Незважаючи на прийняті заходи маскуванню, німецькому командуванню вдалось встановити перегрупування сил Червоної армії і нові райони їх зосередження. Уже 8 липня 1944 р. німецька розвідка встановила факт виводу з території Станіславської області 38-ї загальновійськової армії. 12 липня нею було встановлене місцезнаходження двох дивізій цієї армії в новому місці західніше Тернополя. Також виявлено перегрупування 3-ї гвардійської танкової армії і деяких корпусів 4-ї танкової і 1-ї гвардійської армій. Усе це свідчить про недостатню ефективність радянських заходів маскуванню і конспірації. Отримавши інформацію про майбутній наступ, німецьке командування здійснило низку превентивних дій, зокрема перебазування на небезпечні напрямки стратегічних піхотних та танкових резервів [16, с. 402].

Отже, відповідно до плану липневої наступальної операції, на території Тернопільщини перед наступом зосереджувалась значна кількість військових сил, озброєння бойової техніки. Упродовж червня 1944 року проведено значні переміщення військ і концентрація сил військ Червоної армії в районі, західніше м. Тернопіль.

Для забезпечення переміщень радянських військ задіяно значну кількість автомобільного транспорту, залізниці, війська рухались автодорогами та польовими шляхами. Переміщення супроводжувалося надзвичайними заходами конспірації.

На напрямку головного удару в Тернопільській області зосереджено 60-а та 38-а загальновійськові армії, що були підсилені корпусною артилерією та танками. План радянського командування також передбачав уведення в прорив двох танкових армій, що повинні були вийти на оперативний простір Львівської області. Необхідні приготування до наступу завершено до 8 липня 1944 р.

Список використаних джерел

1. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945 гг. Том 4. Изгнание врага из пределов Советского Союза и начало освобождения народов Европы от фашистского ига (1944 год). – М.: Воениздат, 1962. – 726 с.
2. История второй мировой войны 1939–1945 гг. (в 12 томах). Том 9. Освобождение территории СССР и европейских стран. Война на Тихом океане и в Азии. – М.: Воениздат, 1978. – 574 с.
3. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр. Том 3. – К., 1969. – 483 с.
4. Муковський І. П. Звитяга і жертвність: українці на фронтах Другої світової війни / Муковський І. П., Лисенко О. Б. – К.: Пошуково-видавниче агенство "Книга Пам'яті України", 1997. – 568 с.
5. Коваль М. В. Україна: 1939–1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії / Коваль М. В. – К.: Вища шк., 1995. – 194 с.
6. Гриневич В.А. Національні проблеми в Червоній армії в період визволення України від німецько-фашистських загарбників. (Грудень 1942 – жовтень 1944 рр.) / Гриневич В.А. – К., 1994. – 240 с.
7. Грицок В.М. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України. Вип.1. / Грицок В.М. – К., 2010. – 150 с.
8. Безсмертя. Книга пам'яті України. 1941–1945. – К. Пошуково-видавниче агенство "Книга пам'яті України", 2000. – 944 с.
9. Лиддел Гарт Б.Г. Вторая мировая война / Лиддел Гарт Б.Г. – М.: АСТ, СПб.: Terra Fantastica, 1999. – 729 с.
10. Фуллер Дж.Ф.Ч. Вторая мировая война 1939–1945 гг. Стратегический и тактический обзор / Фуллер Дж.Ф.Ч. – М.: Иностранная литература, 1956. – 544 с.
11. Бухнер А. 1944. Крах на Восточном фронте / Бухнер А. – М., Эксмо, 2006. – 416 с.
12. Гареев М.А. Маршал Жуков. Величие и уникальность полководческого искусства / Гареев М.А. – Уфа, 1996. – 312 с.
13. Типпельскирх К. История Второй мировой войны / Типпельскирх К. – СПб.: Полигон; М.: АСТ, 1999. – 452 с.
14. Fricke G. "Fester Platz" Tamopol 1944 / Gert Fricke. – Rombach, 1986. – 128 p.
15. Мировая война. 1939–1945. – М: ООО "Издательство АСТ"; СПб.: ООО "Издательство Полигон", 2000.
16. Разгром немецко-фашистских войск на Правобережной Украине. В 2-х книгах. Книга Вторая. – М.: Военная ордена Суворова академия Генерального штаба Вооруженных Сил СССР, 1952. – 442 с.
17. Центральный архив Министерства обороны Российской федерации (ЦАМО), ф. 1УФ, оп.2673, д.1289.
18. ЦАМО, ф. 1УФ, оп.2673, д.1038, 40 л.
19. ЦАМО, ф. 1УФ, оп.2673, д.1158, 84 л.
20. ЦАМО, ф. 1УФ, оп.2673, д.1169, 152 л.
21. ЦАМО, ф. 60а, оп.10564, д.843, 113 л.
22. ЦАМО, ф. 60а, оп.10564, д.869, 131 л.
23. ЦАМО, ф. 38а, оп. 9005, д.233, 77 л.
24. ЦАМО, ф. 4та, оп.2673, д.1169, 133 л.

Александр Семенов

ПОДГОТОВИТЕЛЬНЫЙ ЭТАП ЛЬВОВСКО-САНДОМИРСКОЙ НАСТУПАТЕЛЬНОЙ
ОПЕРАЦИИ КРАСНОЙ АРМИИ НА ТЕРРИТОРИИ ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ
(ИЮНЬ-ИЮЛЬ 1944 Г.)

В статье рассмотрены вопросы подготовки Красной армией Львовско-Сандомирской наступательной операции и особенности сосредоточения войск, вооружений и материальных средств советских войск на территории Тернопольской области.

Ключевые слова: Вторая мировая война, наступательные действия, концентрация войск, Львовско-Сандомирская наступательная операция Тернопольская область.

Oleksandr Semeniv

PREPARATORY STAGE OF L'VOV-SANDOMIR OFFENSIVE OPERATION OF RED ARMY ON
TERRITORY OF THE TERNOPIIL AREA (JUNE-JULY, 1944)

The questions of preparation the Red army of L'vov-Sandomir offensive operation and feature of concentration of troops are considered in the article, armaments and financial facilities of soviet troops on territory of the Ternopil region.

*Key words: The Second World War, offensive operation, concentration of troops, L'vov-Sandomir of-
fensive operation Ternopil area.*